

ȘI TOTUȘI, ȘI LA NOI SE MAI CITEȘTE

Vlad POHILĂ

Iată o întrebare pe care și-o pun frecvent oameni aparținând diverselor categorii sociale și profesionale, poate mai mult intelectualii: „Se mai citește la noi?!” Răspunsul este, de cele mai multe ori, unul și același, aproape că la unison negativ: „Nu, nu se mai citește, acum. Cîndva, pe cînd eram noi tineri, adică prin anii '60-'70 ('80-'90...) ai secolului trecut, atunci toată lumea citea enorm, existau foarte mulți «devoratori» de romane, de lucrări memorialistice și alte genuri ale literaturii documentare. Se citea și poezie, plachetele de versuri aveau tiraje foarte mari, ca să nu mai vorbim de cărțile de proză sau publicistică...”

Nostalgiile după un trecut „propriu” au caracterizat dintotdeauna omul. Este proverbială, în acest sens, o afirmație a lui Socrate (sau a altui celebru gînditor din antichitate?), potrivit căreia „copii mai obraznici, mai leneși, mai prost educați” decît pe vremea lui nu ar fi fost niciodată... Or, afirmații similare aveau să fie rostite, de către vreun mare învățat, și în Evul Mediu, și în epoca Renașterii, și în Veacul Luminilor și, pe rînd, în secolul XIX, apoi de-a lungul secolului XX... Asemănătoare este și situația, sau, mai bine spus, aprecierea cititului cărții. Desigur că în secolul XIX, bunăoară, oamenii, cei știutori de carte – în lipsa altor forme de relaxare (dar și formele de instruire erau reduse) – citeau foarte mult. Și mai mare era numărul persoanelor care citeau în veacul trecut, dar nu oriunde, ci mai ales în țările din „lagărul socialist”. Doar aici, cărțile, lectura nu prea aveau alternative sau „concurenți”: așa era politica de stat, orientată spre stimularea lecturii, pentru a-i feri pe „constructorii comunismului” de „influența nefastă” a altor forme de cunoaștere sau de relaxare. Promovarea lecturii, însă, nu era pe atunci, la noi, altceva decît o modalitate de a îndoctrina milioanele, de a le implanta oamenilor, mai direct, mai indirect, ideologia partidului de guvernămînt – orice s-ar spune, redusă la anumite postulate rigide, care excludeau libertatea opțiunii, dreptul de a selecta, diversitatea percepției etc. Astfel se limita și accesul la multe surse de informare, considerate aprioric „dușmănoase”, „inacceptabile” sau chiar „inutile” pentru cei mulți.

În asemenea condiții, cu adevărat, plachetele de versuri în RSS Moldovenească apăreau cu tiraje de 5-10 mii, ba chiar și de 15-20 mii de exemplare; cărțile de proză aveau tiraje și mai impresionante: minimum 5-10 mii exemplare, dar de obicei – cîte 20-30 mii de exemplare. Să nu uităm însă – iar celor mai tineri să le amintim – că o carte de versuri, pe atunci, nu putea să vadă lumina tiparului dacă nu conținea măcar cîteva poezii cu tematică pur ideologică, eventual, „dedicate” lui Lenin, partidului comunist, „trecutului glorios” („luptei pentru instaurarea comunismului”, „războaielor pentru apărarea patriei” etc.), „realizărilor epocale ale poporului în opera de edificare a noii societăți” etc. Și pentru proză, eseu ori dramaturgie existau exigențe similare, încît, în multe cazuri, din romane, povestiri, piese dramatice, studii de istorie și de critică literară erau tăiate zeci de pagini care păreau cenzurii suspecte, pentru că se îndepărtau, chipurile, de la linia „realismului socialist”. Iar linia aceasta minimaliza sau chiar excludea inovația, gîndul creator, monologul sau dialogul cu suspans, investigația psihologică a sufletului omenesc – personaje literare, cam toate, trebuiau să gîndească la fel, să aibă aceleași idealuri și gusturi... Ca rezultat, scrierile literare originale ca viziune sau abordare a realității erau mai curînd niște excepții: nu în zadar, după prăbușirea comunismului, au apărut noțiuni ca „literatură de sertar” sau „manuscrite reabilitate”; nu întîmplător, mulți scriitori și-au revăzut unele lucrări, abia după 1990 editîndu-le așa cum își doreau ei, nu cum le dicta cenzura comunistă.

De altfel, în prezent, scăderea interesului pentru carte, pentru lectură, e un fenomen mondial, valabil, în genere, pentru toată lumea. Să vedem cum stau lucrurile, la acest capitol, în alte țări și vom începe cu Franța – în general recunoscută ca patria unei importante civilizații, francezii avînd reputația unui popor cult, deschis spre valorile spirituale. Conform unor statistici recente, doar 28 la sută din cetățenii Franței citesc mai mult de zece cărți pe an. Potrivit revistei *Le Figaro Littéraire*, ceva mai mulți francezi – 32 la sută – intenționează, doresc să scrie un roman, eseuri, memorii... astfel încît, s-ar putea ca Franța să aibă mai mulți scriitori decît cititori! – aproape ca într-un banc mai vechi, din anii de comunism sovietic. Totuși, la mijloc nu e decît o glumă: procentul de cititori este scos la iveală de niște sondaje efectuate pe scară națională, pe cînd numărul aspiranților de a deveni scriitor a fost stabilit în urma unui sondaj realizat de această revistă literară.

Despre felul cît și cum citesc francezii ne putem da seama, cu destulă precizie, dacă luăm cunoștință de tirajele cărților: în lumea capitalului, nimeni nu va tipări nicio scriere, dacă aceasta nu întrunește premisele necesare pentru vinderea ei cu succes, iar cu cît mai mare este numărul de eventuali doritori de a o citi, respectiv, numărul de exemplare, cu atît mai vandabilă este „marfa”. Reamintim că populația Franței este de circa 55 milioane de locuitori, iar popularitatea cărților, inclusiv tirajele lor, depind de niște prestigioase premii literare. Academia Franceză acordă anual *Le Prix des immortels* – Premiul nemuritorilor, pentru cel mai bun roman scris în limba franceză. Laureatul din 2009 al Academiei Franceze a fost Pierre Michon, 64 ani, autorul unui roman istoric, tipărit inițial cu 40 mii de exemplare. Imediat după atribuirea Premiului nemuritorilor, scriitorul a fost solicitat de cîteva mari edituri și se crede că pînă la finele lui 2009 – începutul lui 2010 proza lui P. Michon se va difuza în 250 000-300 000 exemplare. Cam același tiraj îl au de regulă și cărțile autorilor laureați ai altor prestigioase premii literare, precum Goncourt, Renaudot, Medici, Femina, Rien ș.a. Un tiraj de 500 mii de exemplare este în Franța un record național; un milion de exemplare îl poate avea o carte, fie ea și „promovată”

de prestigiul sus-numitelor sau al altor premii, doar în doi-trei ani, în cazul în care aceasta captează atenția unui număr mereu crescând de cititori.

În România, la sfârșitul anului curent, Agenția Barometrul de consum cultural trăgea alarma: „Românii sînt certați cu cititul.” Altă instituție de sondaje sociologice, Centrul de Studii și Cercetări, lansînd cam aceleași nelinști, făcea și anumite nuanțări: față de 2008, în 2009 non-consumul de cărți într-adevăr a urcat de la 46 la 51 la sută, însă evaluările au fost făcute înainte de Crăciun, or, în săptămîna din ajunul Crăciunului și pînă la revelion se cumpără multe cărți, pentru a fi oferite cadou la sărbătorile de iarnă. Din aceeași sursă mai aflăm și alte date edificatoare privind difuzarea cărții și pasiunea pentru lectură: 22 la sută din cetățenii români cumpără cel puțin unu-două volume pe lună; ceva mai mulți (25 la sută) citesc săptămînal o carte sau o revistă; peste 30 la sută nu citesc decît ocazional cărți sau presa periodică. Populația României la ora actuală este de circa 20 mln. locuitori, dintre care, așadar, cam 10 mln. citesc cîte ceva – dacă nu în fiecare săptămîna, apoi măcar în fiecare lună. Un specific al activității librăriilor din România îl constituie prezența unor cumpărători fideli: aceștia constituie o cincime din numărul total de vizitatori ai librăriilor (21 la sută), dintre care cam jumătate (9 la sută) achiziționează lunar cîte două-trei cărți. Statisticile cu acest subiect vizează 40 de orașe mai mari din România – de la București și pînă la Zalău, Bistrița sau Tîrgu Jiu. În ultimii doi ani, evident, și din cauza crizei economice, pașii bibliofililor români se îndreaptă tot mai mult spre standurile anticariatelor; și mai des – spre biblioteci.

În Rusia, dacă e să dăm crezare ziarului Komsomolskaia pravda, oamenii citesc foarte mult, cu precădere literatura clasică rusă, de multe ori avînd punct de plecare serialele TV realizate după romane de Tolstoi, Dostoievski, Turgheniev, Bulgakov; după povestiri de Gogol sau Cehov ori filme-biografii romanțate ale unor mari scriitori ruși. Cine citește atent acest ziar, cu certitudine observă că redactorii lui, în majoritatea absolută, suferă de grandomanie, ca o formă a șovinismului. În pagina de recomandații pentru lectură, care apare în Komsomolskaia pravda săptămînal, se repetă jenant sloganul sovietic potrivit căruia rușii ar fi „poporul cel mai avid de lectură din lume” („samîi citaiușci narod v mire”). De cu totul altă opinie este Nezavisimaia gazeta, mai exact – suplimentul ei bilunar Ex-libris, consacrat integral cărții și lecturii. Astfel, Ex-libris semnalează mereu stocarea în librăriile din marile orașe rusești a unor loturi importante de carte bună, scăderea vertiginoasă a numărului de cetățeni care cel puțin intră în vreo librărie: dacă în anii '70-'80 ai secolului trecut librăriile din Moscova erau vizitate de fiecare al doilea moscovit, apoi în prezent nu se interesează de cărțile din librării nici 10 la sută din locuitorii capitalei ruse. Altă publicație rusă, Literaturnaia gazeta, de altfel, și aceasta, ca și Komsomolskaia pravda, suferind de un narcisism național rusesc, recent a fost nevoită să recunoască, în baza unui sondaj efectuat pe întinsurile imperiului rus, că 80 la sută din cetățeni preferă televiziunea cărții (lecturii), iar mai bine de 40 la sută dintre ei cu anii nu citesc nimic – nici tu ziar, nici tu revistă, nici vorbă de cărți. Amintim că în prezent în Rusia trăiesc circa 140 milioane de locuitori, cam 120 mln. constituind rușii, iar vreo 20 mln. reprezentînd diferite etnii neruse – tătari, bașkiri, ciuvași, buriați, ceceni, inguși etc. Tirajele cărților editate în Rusia diferă enorm, nu că de la titlu la titlu, sau de la un autor la altul. În medie, poezia se editează cu tiraje de cîteva mii, proza este tipărită în zeci de mii de exemplare, literatura documentară și publicistica au tiraje ceva mai mari. Caracteristic pentru cartea și lectura în Rusia actuală este succesul mare al unor autoare de romane polițiste, adevărate fabricante ale unor volume cu titluri incitante (și extravagante!), cu subiecte preluate de la americani, dintre cele mai tari, adaptate la realitățile ruse. Gurile rele spun că în spatele unor nume de autoare de fulminant succes, precum Daria Donțova, Ludmila Ulițkaia, Aleksandra Marinina, în realitate se ascund niște „colhozuri”, „arteluri” întregi de coautori, de „sclavi literari” ai acestora. Oricum, romanele „de conveier” semnate de aceste rusoaice au tiraje de milioane de exemplare și se vînd la prețuri întru totul accesibile. O altă particularitate a „pieței cititului” din Rusia e că în genere autorii străini se bucură de mai multă solicitare decît scriitorii ruși: cărțile brazilianului Paulo Coelho și cele ale japonezului Haruki Murakami, traduse la Moscova imediat cum văd lumina tiparului la Rio de Janeiro, respectiv, Tokio, bat toate recordurile ce pot fi imaginate ale popularității printre cititorii ruși. Acestora li se alătură alți scriitori în vogă, bunăoară, turcul Orhan Pamuk, laureat al Premiului Nobel, francezul Frédéric Beigbedere, care este laureat doar al Premiului Renaudot, sau cehul Michal Viveg, autor al unor romane de dragoste „pentru femei”, cu destulă priză la unele segmente de cititori, chiar dacă autorul lor nu deține niciun premiu semnificativ de talie mondială. Nu încape nicio îndoială că Fr. Beigbedere se bucură de o popularitate exagerată în Rusia și pentru că în prozele sale, dar și în numeroase interviuri, acest scriitor francez se dă un simpatizant al stîngii, îi compătimentește pe cei „umiliți și obidiți” (din Franța), se arată fascinat de Rusia, de „sufletul rus”, presărîndu-și scrierile cu chipuri pitorești de rusoaice...

La noi, în R. Moldova, piața cărților este una dintre cele mai triste privescînd de pe ogorul culturii naționale. Rar carte să aibă tirajul mai mare de o mie de exemplare, dar chiar și în această situație librării se plîng că au prea puțini cumpărători, zeci și sute de volume, valoroase prin conținut, frumoase prin execuția lor grafică, zac ani la rînd în așteptarea destinatarului. Motivele? Ele sînt la suprafață, la îndemîna oricui: sărăcia tot mai persistentă a oamenilor (și materială, și morală), apatia generală, dar și lipsa unor forme eficiente de promovare a cărții.

Și atunci, vă veți întreba, pe ce se bazează aserțiunea noastră că totuși, și la noi se mai citește? Rămînem la această idee nu dintr-un ieftin „patriotism cultural”, ci pentru că alte sînt la noi, acum, principiile, criteriile de

apreciere a gradului de apropiere a cetățenilor de carte, de lectură. Da, tirajele cărților sînt incomparabil mai mici decît acum două-trei decenii. Da, se vînd tot mai puține volume pe cap de locuitor. Însă omul cititor nu trebuie raportat obligatoriu la tirajele cărților, și nici la epuizarea sau stocarea loturilor de carte din librării. Cei care au citit cu două-trei decenii în urmă, fiți siguri, citesc și în prezent; mai mult, aceștia au avut grijă să cultive dragostea de carte și urmașilor, reprezentanților tinerei generații – copii, nepoți, învățăcei etc. Lipsa mijloacelor pentru a procura o carte l-a făcut să recurgă la alte modalități pe omul avid de lectură sau pur și simplu curios, dornic de a cunoaște mai multe, de a fi la curent cu noile apariții editoriale: el împrumută cărți de la cei care au posibilitatea de a le cumpăra, dar mai ales le împrumută de la bibliotecă. Tot mai des, tot pentru mai multă lume, bibliotecile devin puncte de puternică atracție a bibliofililor, dar și a altor persoane puse în fața necesității de a „contacta cu cartea”; ele, bibliotecile noastre, se transformă în veritabile instituții „curative” (dar și „de caritate”!) pentru această categorie, extrem de numeroasă, de cetățeni. Cu trei-patru decenii în urmă, la Chișinău, doar un sfert din locuitori dacă frecventau bibliotecile, pe cînd în prezent, fiecare al doilea chișinăuian este, într-un fel sau altul, cititor al unei din cele 31 de filiale ale Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”. Or, în capitala republicii, funcționează și alte biblioteci importante, care atrag cititori: cîteva de rang național și academic, vreo 20 de biblioteci universitare, nu mai puține – ale colegiilor, apoi ale liceelor, școlilor etc.

Așadar, bibliotecile asigură la noi cel mai bine satisfacerea interesului și a dragostei pentru carte. Este la mijloc și meritul sistemului de biblioteci, al bibliotecarilor, dar nu trebuie să facem abstracție nici de „meritul” care îi revine schimbărilor produse în societate. Aceste schimbări, în ansamblu, defavorizează bibliofili, totodată însă, se fac complici ai unei „selecții naturale” pe toată linia: trierea cititorilor, a gusturilor, a categoriilor de literatură solicitată ș.a.m.d.

Nu vom greși defel, și nu vom ofensa pe nimeni, dacă vom spune că pe cît a scăzut rolul librăriilor, pe atît a crescut importanța bibliotecilor. Și doar în cazuri speciale, librăriile sînt solicitate mai mult. Să amintim, în context, fenomenul ziarului „Timpul”, lansarea de către această publicație, în colaborare cu Editura „Litera”, a difuzării, ca supliment, a unor cărți cu tematică incitantă, apoi și a unor capodopere ale literaturii române. Acest „fenomen”, preluat de la publicațiile Jurnal Național și Săptămîna financiară, de la București, cel puțin la primele volume lansate (Ghid de cultură generală: Întrebări și răspunsuri, după modelul Enciclopediei Britanice; Michael Van Straten Ghidul sănătății tale; Annie Lionnet Ghid astrologic), a demonstrat că și la noi oamenii cumpără „cartea de succes”, adică lucrările de interes major pentru mai mulți membri ai comunității, interesul fiind stimulat și de acțiuni abile de promovare. Iar dacă oamenii cumpără cărți, fiți siguri că le și citesc; în cel mai rău caz – le dăruiesc altor persoane, mai pasionate de lectură. Cît despre cei care împrumută cărți de la bibliotecă... – aceștia, cu certitudine, sînt și niște cititori conștiincioși. Cine nu crede, să-i întrebe pe bibliotecarii noștri.